

Osvrti, prikazi, recenzije

Informacija

34. godišnja konvencija Udruženja za međunarodne studije, (ISA)

Acapulco, 23-27. ožujka 1993.

Ovogodišnja konvencija Udruženja za međunarodne studije održana je pod velikim zbirnim naslovom: Integracija, dezintegracija i reintegracija. Znanstvenici, njih više od 1100, iz četrdesetak zemalja svijeta; pokušali su odgovoriti na pitanje: kakav svijet nastaje na prijelomu dvaju stoljeća i kakve tendencije mogu biti dominirajuće u budućnosti koja dolazi.

Shvaćajući dubinu promjena, njihovu dinamiku, kao i rasprostranjenost, u brojnim panelima, okruglim stolovima, diskusijama i privatnim raspravama ipak se pokazalo da je složenost međunarodnih odnosa teško podvediva pod određene sheme ili pak neke nove teorije. Brzina kojom nestaje jedan svijet i teškoće s kojim nastaje model tzv. novog svjetskog poretka ispunjeni su brojnim suprotno- stima koje ujedno nose i izazove novih opasnosti u lokalnim i širim regionalnim razmjerima. Štoviše, moguće je postaviti i pitanje nije li taj novi svijet, koji se stvara, mnogo opasniji po mogućim zapletima od onoga koga smo ostavili ili ga pak ostavljamo za sobom.

Odgovarajući na ta pitanja znanstvenici su pokazali da su promjene koje su nastale u bivšim socijalističkim zemljama samo dio ukupnih globalnih promjena. Prelazak iz jednog sustava u drugi najdramatičnije se odražava na Istoku, ali zapravo svaki kutak zemaljske kugle prolazi kroz promjene različitog sadržaja.

U tom sklopu integracija u veliku međunarodnu zajednicu jedna je tendencija koja ima svoje značajne konture u, zasada, političko diplomatskom obliku novog svjetskog poretka. Međutim, nitko ne vjeruje da bi

i taj proces mogao teći lako i brzo, posebice jer još uvijek nije jasno tko bi trebao biti glavni stožer novog svjetskog poretka: Ujedinjeni narodi kao izraz želje za međunarodnom suradnjom ili pak najveća ili najveće države svijeta?

Dezintegracija kao izraz nastojanja za samostalnošću i samoodređenjem, također, poprima globalne razmjere. Ono što je započelo raspadom jugoslavenske federacije, danas ima svoje snažne konture i sljedbenike na gotovo svim kontinentima s tim da je pitanje samoodređenja formulirano na različite načine. Diskusije koje su prihvatile ovu činjenicu, po tko zna koji put, suočile su se odmah i s još uvijek nejasnim pitanjem: tko ima pravo na samoodređenje i kakvi kriteriji su tu primjenjivi? Kao i čitav niz drugih tema i ova je stajala u znaku velikih opasnosti koje se očekuju u bivšem SSSR-u i vežu se uz proces samoodređenja koji će na tim prostorima donijeti nove nestabilnosti.

Reintegracija je bila promatrana u prvom redu na primjeru NAFTA uz različita mišljenja o tome što zapravo latinoamerička zona slobodne trgovine znači. Dio znanstvenika vidio je u tome veliki projekt ujedinjavanja Sjeverne Amerike i nastajanje snage koja će u velikoj mjeri dominirati svjetskim gospodarskim i političkim tijekovima. Po drugima, radi se tek o početnom razmatranju mogućnosti zajedničke akcije u kojoj su startne razlike ipak tako velike da će i na konkretne rezultate, koji bi vodili ujedinjavanju, trebati još dosta dugo čekati.

Spomenimo da je panel pod naslovom "Balkanska enigma" izazvao posebno zanimanje i da je bio jedan od najposjećenijih. Očito da su se na tom prostoru stekli mnogi elementi vezani uz ovogodišnju temu ISA, te je i to pomoglo brojnosti sudionika i atraktivnosti razgovora.

Prikaz

Danica Fink Hafner

Nova društvena gibanja - subjekti politične inovacije

Fakulteta za društvene vede, Ljubljana, 1992.

Krajem 1992. godine, kao treća knjiga Znanstvene biblioteke Fakulteta za društvene znanosti Ljubljanskog sveučilišta, pojavilo se djelo predstojnice katedre za analizu politike i javne uprave i predsjednice Slovenskog politološkog društva Danice Fink-Hafner: *Nova društvena gibanja: subjekti politične inovacije*.

Objavljivanjem ove knjige, politološka je javnost dobila vrijedan i originalan prilog analizi nastajanja institucija civilnog društva i procesa prelaska iz socijalističkih u postsocijalističke političke sisteme, koji su se dogodili u cijeloj Istočnoj Evropi krajem osamdesetih i početkom devedesetih godina. Za prilike koje su nastale na području tadašnje Jugoslavije, analiza slovenske politike i socijalnih promjena nesumnjivo je značajna, jer je riječ o okolnostima koje su bitno utjecale na prilike u cijeloj regiji.

Autorica započinje svoju analizu kontekstualiziranjem teme i pristupa u područje politološke znanosti, kojoj su pojmovi "društveni pokreti" i "inovacije" aktualni i poznati. Određujući vremensko (od početka osamdesetih do početka devedesetih godina) i teritorijalno ograničenje vlastita interesa (na Sloveniju), autorica u uvodu naznačuje da se bavi "novim društvenim pokretima kao subjektima političke inovacije u... istočnoevropskim socijalističkim državama koje se transformiraju" (str. 11.). Ta se transformacija može analizirati prvenstveno pristupom iz razvojnog koncepta političke modernizacije, budući da se radi o "nastajanju visokog stupnja strukturalne diferencijacije", "oblikovanju autonomnosti različitih društvenih struktura

i nastajanju velikog broja funkcionalno specifičnih organizacija, podjeli rada među funkcionalno specifičnim asocijacijama", kao i "rastućem razlikovanju između elite i širih statusnih grupa, te između različitih elita", i "diferencijaciji glavnih elemenata kulturalnih i vrijednosnih sistema" (str. 18.)

No, već kod upotrebe pojma "inovacije" u nazivu rada Danice Fink - Hafner javljaju se metodološke i teorijske dileme: taj pojam autorica razumije na bitno nov način, poštujući globalni politički kontekst vlastite analize. To je osnovni razlog kritike dotadašnjeg razumijevanja pojma inovacije, koji se odnosio ponajprije na "inovacije u okviru političkog sistema a ne i transformativne političke inovacije" (str. 21.) Svoj cilj, dakle, u metodskom smislu, autorica definira i kao "oblikovanje konceptualnog i analitičkog modela, koji premašuje statične, jedno-dimenzionalne, uopće institucionalne i normativne pristupe, pokušavajući uključiti dinamiku, kompleksnost, neformalne i političko-kulturne determinante političkih inovacija, u novom značenju." (str. 23.)

Nakon analize pojmova "inovacije" i "novi društveni pokreti", autorica precizira problemsku strukturu svog istraživanja i određuje kontekst nastajanja i djelovanja novih društvenih pokreta, te u taj kontekst smješta slovenske pokrete osamdesetih godina, a u trećem dijelu rada analizira mirovni pokret, kao primjer političke akcije kojoj je cilj globalna i parcijalna politička inovacija. Autorica svojom studijom istražuje održivost sedam postavljenih hipoteza: "da je transformacija socijalističkog političkog sustava moguća samo uz pretpostavku da težnje za globalnim političkim inovacijama prevladavaju na obje razine mogućih izvora političkih inovacija: i u civilnom društvu i unutar vladajuće politike elite"; da "je ključna politička inovacija socijalističkih političkih sistema legalizacija stranačkog političkog pluralizma"; "da su novi društveni pokreti bili u Sloveniji među onim subjektima koji su uspostavljali civilno društvo i unosili u javni život prve elemente ideološkog i političkog pluralizma"; "da su ti pokreti bili

unutrašnje pluralni i međusobno različiti", "da su u osamdesetim godinama pritisnuta na političku elitu i suoblikovanjem nove političke kulture u društvu posredno utjecali i na diferencijaciju unutar političke elite i na transformaciju političke kulture značajnog dijela te elite"; da su novi društveni pokreti "suuspostavljali društvene i političke uvjete, djelomice i tematske, te kadrovske resurse za legalizaciju stranačkog političkog pluralizma"; te - napokon - da su promjene do kojih je došlo krajem osamdesetih godina same društvene pokrete natjerale na "transformaciju njihove društvene i političke uloge". (str. 32-33.)

Pojava novih društvenih pokreta smetala je monističkim političkim porocima: oni su promovirali pravo na različitost, razvijali kulturalni pluralizam (punk u Sloveniji autorica smatra prvim izazovom monizmu sa strane novih društvenih pokreta, još 1979. i u ranim osamdesetima); ugrožavali mit o jedinstvenom revolucionarnom subjektu, otvarali "tabu teme" i formirali političku javnost i izvan institucija tradicionalne politike, čime su bitno utjecali na širenje političke participacije, ograničavajući svemoć monopola monističke vlasti. Novi su pokreti tako postajali opozicija postojećem monolitizmu ideologije, postavljajući pitanje legitimnosti same vlasti. Oni su uzrokovali "rast osjećaja ugroženosti vladajuće političke elite" (str. 54.), koji je bio pretjeran dok su društveni pokreti bili marginalni i dok još nije bilo drugih predujeta za promjenu vladajućeg tipa "demokracije za monopartijsku političku elitu".

U trećem dijelu knjige autorica analizira politički, kulturni i normativni kontekst transformacije socijalističkog političkog sistema u Sloveniji osamdesetih godina. Zahvaljujući Ustavu SFRJ iz 1974. društvene je pokrete bilo moguće intepretirati i kao legalni oblik političkog djelovanja, pa autorica zaključuje da je "normativno političko društveno uređenje u Jugoslaviji sedamdesetih godina dopuštao kvazipolitički pluralizam" (str. 62). To je bio važan element očuvanja i razvijanja novih društvenih pokreta, a

kasnije i uspostavljanja političkih stranaka u Sloveniji, u trenutku (1989/90) kad je jugoslavenska determinanta unutrašnjeg političkog života u Sloveniji izgubila dominaciju. Osamdesetih godina u svijesti Slovenaca zbivao se proces globalne transformacije vrijednosti i stavova, prije svega prihvaćanjem elemenata modernizacije, pa i postmodernih vrijednosti. Među nove determinante te transformacije, Danica Fink - Hafner ubraja: težnju za kritikom monističkog političkog sistema i vladajuće ideologije, te zalaganje za stranački pluralizam; simpatije za subjekte i procese razbijanja tog monizma; nastojanja za gospodarskom reformom koja bi uvela pluralizam vlasništva; te jačanje nacionalnih težnji za uspostavom slovenske države. Postmoderne težnje prihvaćaju se prije svega u skupini visoko obrazovanih građana, i odnose se na: promjenu razumijevanja pojma napretka, jačanje ekološke svijesti, tolerantnost prema drugim kulturama, simpatiziranje s postmodernim oblicima javnog angažiranja, usmjerenost prema osobnosti, slobodi i postmodernom razumijevanju odnosa države i pojedinca. Takve tendencije autorica zapaža na temelju nalaza istraživanja slovenskog javnog mnijenja (longitudinalnom projektu Fakulteta za društvene znanosti u Ljubljani). Autorica uočava i pojavljivanje "novog srednjeg sloja", koje je u nekadašnjoj Jugoslaviji bilo manje intenzivno nego u drugim sličnim zemljama, pa se, za razliku od nekih drugih iskustava, u Sloveniji najznačajnije uporište transformacije nalazilo u slojevima "marginalnih, nekonformnih intelektualaca" (str. 69.), te mladih slojeva stanovništva.

U četvrtom poglavlju knjige analizira se pozicija političke elite u osamdesetim godinama. Nju označava proces unutarstranačke politike borbe na svim razinama Saveza komunista Jugoslavije, u kojoj 1986. "liberalni segment partijske elite (u Sloveniji) preuzima ključne pozicija, a konzervativci postaju marginalizirani". (str. 81.) Po toj promjeni, slovenski su komunisti "prestigli" ostale u nekadašnjoj Jugoslaviji, što je ubrzo stvorilo snažne političke konflikte unutar SKJ, koji postaje labavi "savez" nacionalnih komunisti-

čkih stranaka. Sva istraživanja pokazuju da su politički pluralizam i decentralizirano uređenje Jugoslavije najprihvaćeniji u Sloveniji. Na drugoj strani, u Sloveniji je politička elita "zaostajala" za zahtjevima novih društvenih pokreta za pluralizacijom, pa se našla u "sendviču" između saveznih zahtjeva i zahtjeva institucija civilnog društva u Sloveniji. Usporedna istraživanja provedena u Sloveniji među članovima SKS i drugim ispitanicima, pokazuju paradoks: članovi SKS su još 1986. i 1987. deklarativno bili čak više skloniji pluralizaciji političkog života nego drugi građani. Autorica na osnovi tih podataka pita: kako su članovi SKS uopće razumjeli društvene pokrete: kao "pomodnost", kao "individualizam" bez stranačke discipline, ili - možda - kao mogućnost reafirmacije vlastite pozicije preko novih društvenih pokreta. Svakako, već je tada postalo jasno da razdoblje političkog monolitizma prolazi i da se unutar političke elite u Sloveniji formiraju struje: od one koja se ne želi nimalo prilagoditi promjenama i koja zagovara represiju, do one koja nastoji sebe mijenjati prihvaćanjem redefiniranja vlastitog položaja. Najvažnija posljedica takvih promjena unutar političke elite jest činjenica da je došlo do "istodobnog procesa oblikovanja civilnog društva i njenih zahtjeva za demokratizacijom političkog sistema, s prevladavanjem liberalne i modernizacijskim potencijalima dovoljno bogate struje unutar političke elite" (str. 97.), pa su reformski procesi u Sloveniji imali poticaj i "odozgo" i "odozdo".

U petom dijelu knjige autorica analizira položaj mirovnog pokreta kao "transformativnog pokreta" (str. 233.) u Sloveniji. Kao i drugim pokretima, i mirovnom je političko pokriće omogućio Savez socijalističke omladine Slovenije (ZSMS, kasnije osnova formiranja Liberalno-demokratske stranke, danas najsnažnije političke stranke Slovenije). Ono je unutar sebe bilo politički pluralno, s izrazitom tolerancijom među članovima, s mogućnošću autonomnog djelovanja pojedinca bez posebne suglasnosti drugih, s novim modelom internog i eksternog komuniciranja -dakle, potpuno

suprotno od prevladavajućeg modela kojeg je prakticirala politička elita na vlasti. Autorica prikazuje odnose unutar mirovnog pokreta na temelju izjava koje je prikupila intervjuirajući njegove članove "snowball" metodom. Odnos sudionika tog pokreta prema subjektima "stare" politike bio je diferenciran (najbolji je stav prema ZSMS, a najslabiji prema SSRN Slovenije). No, njihova se skeptičnost prema političkim institucijama s vremenom pojačavala, a jačala je svijest o ograničenoj moći samih institucija. Autorica zapaža da je s vremenom taj odnos postao instrumentalistički, a cilj je bio "naučiti kako rukovati insitucijama", te kako "upotrijebiti prazan prostor, koji političari ne popunjuju". Svi su intervjuirani mirovnjaci visoko cijenili autonomnost pokreta, ne samo prema starim, nego i prema novim subjektivima politike, pa su se - za razliku od ekološkog pokreta - odrekli mogućnosti formiranja vlastite stranke.

U šestom poglavlju autorica analizira politički proces raspravljanja i odlučivanja o inicijativi mirovnjaka za legalizaciju prava na prigovor savjesti, pri čemu tu *case study* koristi kao primjer probijanja inicijative iz sfere neformalne u sferu formalne politike, posredstvom ZSMS kao sistemske političke institucije - reprezentatna alternativnih interesa. Rezultati njene analize *polity* pristupom pokazuju "konkretnu institucionalnu sliku partijske države monopolne komunističke stranke", koji je "izrazito favorizirao zastupanje privilegiranih interesa te stranke, i partijske vojske" (str. 171.) Taj zaključak opravdavaju i uvidi u kompetencije političkih aktera ("institucije koje su objedinjavale najviše političke moći na području obrambene politike, bile su u najvećoj mjeri sastavljene iz predstavnika političke elite vladajuće komunističke stranke i političke elite profesionalnog dijela vojske", str. 171.); te sistemski uspostavljene odnose među njima (gdje su uža vodstva Saveza komunista bila centralno mjesto odlučivanja, uz snažnu "političku marginalnost skupštine", str. 179.)

Analiza intenzivnosti djelovanja subjekata neformalne politike između 1985. i 1989. pokazuje da se njihova inicijativa razvijala

u sedam faza: prva: interno konstituiranje projekta u okviru mirovnog pokreta i osnovno informiranje javnosti (1985. i prva polovica 1986); druga: preuzimanje inicijative u ZSMS i emitiranje u politički sistem (druga polovica 1986 - to je bitna novost, jer je ZSMS dotad uglavnom bila izvršitelj inicijativa, a ne inicijator); treća: relativno brzo reagiranje institucija formalne politike na saveznoj i republičkoj razini (i to uglavno na ideološko-legitimacijski, a ne racionalno-alternativni način: 1987); četvrta: ponovni pritisak mirovnjaka na institucije, uključujući i ZSMS (prva polovica 1988); peta: relativno slab odaziv ZSMS na nove inicijative mirovnog pokreta (druga polovica 1988); šesta: neposredna i posredna represija na republičku meta-polity od strane saveznih organa za obranu (1988-89) i sedmo: legalizacija vrlo reducirane varijante prijedloga mirovnih pokreta u okviru saveznog zakonodavstva (1989 -prihvaćanje mogućnosti vojne službe u kasarnama, bez oružja i u dvostrukom trajanju). Zanimljivo je pritom da se savezna meta-polity odazvala dvostruko: neke institucije (SSOJ, SSRN) bile su izrazito protiv čak i rasprave o inicijativama, a druge (vojni vrh, Predsjedništvo SFRJ) dale su sistemski odgovor predlažući promjenu zakona o obrani, prihvaćajući (vrlo reduciranu, gotovo neprepoznatljivu) inicijativu o "prigovoru savjesti".

U posljednjem poglavlju knjige Danica Fink - Hafner ukazuje na nove izazove mirovnih pokreta u razdoblju kad su nekadašnji akteri civilnog društva "pobjegli" na političko polje, ostavljajući prazan prostor za nove inicijative društvenih pokreta.

Knjiga završava vrlo opširnim popisom izvora i literature te kronologijom događaja u vezi s inicijativom za legalizaciju prigovora savjesti.

Studija Danice Fink-Hafner po mnogim je svojim odrednicama pionirsko djelo u području politološke analize procesa i subjekata transformacije monističkog socijalizma u pluralistički postsocijalizam, promjene koja je tako snažno obilježila kraj osamdesetih godina u Sloveniji i u svijetu.

Zbog svoje temeljitosti i utemeljenosti, ona svakako zaslužuje pozornost i hrvatske politološke javnosti.

Dejan Jović

Recenzija

Ernest Gellner

Rationalismus und Moderne

Rotbuch Verlag, Berlin 1991.

Ernest Gellner profesor je socijalne antropologije i filozofije na Sveučilištu u Cambridgeu i Fellow of British Academy. Filozofska istraživanja kulturne semantike i antropološka istraživanja različitih kultura, posebno islama, omogućila su mu da postane jedan od onih znanstvenika kojima široko obrazovanje dopušta da povijesti čovječanstva prilaze sinoptički, i koji su istovremeno dovoljno iskusni da izbjegnju klopke filozofije povijesti. Ta širina pogleda omogućuje mu da u svojoj knjizi *Rationalismus und Moderne* razvije originalnu opću teoriju nacionalizma kao temelja modernizacije i stoga gotovo neizbježnog fenomena Novog vijeka.

Za razliku od osoba koje slabije poznaju povijest, posebno nacionalista koji u svakom čovjeku vide biće koje nužno pripada naciji i s njome se identificira, a u podjeli čovječanstva na nacije konstantu povijesti, Gellner ističe da su i nacije i države međusobno nezavisne i slučajne povijesne pojave, a nacije provizorno definira kao grupe osoba iste kulture (pri čemu "kulturu" određuje kao sustav misli, znakova, asocijacija, te načina ponašanja i komuniciranja) čiji pripadnici jedan drugome priznaju pripadanje istoj naciji i s njim povezana prava i dužnosti (str. 16). Budući da su u povijesti države imale različite institucijske oblike, državu je moguće različito definirati. S obzirom na temu